

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkışafı Agentliyi

Azərbaycannın dövlətcilik tarixinin, milli adat-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təhlili: dövlət müstəqilliyimizin bərpasının 30-cu ili - Azərbaycan dövlətciliyi müasir mərhələdə

Faiq Ələkbərli
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

4-cü Yazı

Üzeyir Hacıbəyliyə görə, həmin dövrdə çar Rusiyasının işğal altında olan Qızılı Azərbaycanda məarif və təreqqi üçün taşkil edilmiş camiyətlərdən cəxunun milli məsələlərə diq-qət

dadi insan-larına ve onların yaratdığı camiyətlərə sahib cəxmalıdırlar. Bu cür istedadlı insanları Qafqaz müsəlmanlarının oxumaları, ya da oxumamışlar arasında da olduğunu deyən Hacıbəyliyə görə, əger on-lara şərait yaradırsa, millet və inşaatın namine çox işgərər.

1910-cu illerde, xüsusilə 1-ci Dünya müharibəsinin ilk illərində Üzeyir Hacıbəyliyə evvəllər olduğundan daha çox, müasir ruhu milli-demokratik bir siyasi

mizin keçirilmək və hüsüle getiril-mek yolları səhbətine deyşir. Bu gün o səhbətin ibdəsi zənimce 1) biz 30 milyonluq Rusiya müsəlmanlarının bu böyük memlekətə öv hal və mövqeyimizden ve 2) siyasi fırqələr cərgesinde tut-müş olduğumuz meqamdan başlanmalıdır".

Hacıbəyliyə yazardı ki, Rusiya milletləri arasında sayına ikinci olmasına baxmayaq (30 mln.) türkler arasında milli birlik yoxdur. Əgər bəzilərində milli ic-timal işləri bağlı bir heves eləmati görənse, bu heves de tez yatıb yene bigənəlik zülməti içinde yox olur. Müsəlmanlar yalnız seksxi menəfi ilə bağlı olduğunda bu cür milli və ic-timal işlərə maraq göstərirərlər. Hacıbəyliyə görə, 1905-ci il 1-ci Rusiya inqilabının verdiliyi azadlıqları sayesində milli qəzətlər, milli məktəblər, maarif və xeyriyyə cəmiyyətləri təşəkkül tapmışdır. İndiye qəder bundan daha çox faydalamaq olardı. Ancaq olen on (10) il ərzində bütün bələtlər faydalanaq evezine müsəlman ziyalılar arasında elaqə ke-silmək həddinə çatmış, bunun nəticəsində "Hayat", "İşad", "Molla Nesreddin" və başqa bu ki-mi milli qəzət-jur-

mizin qədrini bilek, müsəlman milleti-nin içini ve çölün o cürə düzəldək ki, bize de bir millet olub milletlər arasına girməye laiyq olaq. Ehtiyacımızın deyil, təc-tük ağızlarından belə ümum-millet azıñzından çıxan bir ses oluduna və bu səsə de rus camatı, rus matbuati və Dövlət Dumasının təreqipper vəkilləri azıñzindən dəs verilib kö-mek edilməsinə və qonşu milletlər tərefindən da haqı görəlməsinə, "bəzi digər demokratik ziyalılar kimi, müsəvətpələrin "milli istiq-laliyyət" pərdəsi altında apardıqları hileyər millatlılıq siyasetinin həqiqi monasını düzgün başa düşməmişdir. Müsavatçıların hakimiyyəti illərində o, derin mən-nəvi böhən keçirir, millatlılıq tesiri altında ciddi ideya-siyasi sehv'lərə yol verirdi". Sovet müelliflərinin Ü.Hacıbəyliyə "ciddi ideya-siyasi sehv'lər" kimi qələmə aldığı məsələlər, eslinde onun vətənəne, milletinə, dininə, demokratik dəyərlərə və istiqlalçılığı bağlılığı.

Bələliklə, Hacıbəyliyə bə mövqeyi ilə milli-demokrat cərəyanın bariz örnəyi olan Azərbaycan xalqının milli istiqlalərə qovuşması hadisəsinin təbii qarsılığındı. Azərbaycan Cumhuriyyətinin istiqlalının ilk iləndən-üm ilə bağlı "Bir yaş" məqələsində Hacıbəyliyə yazardı ki, Azərbaycan Türk dövlətinin istiqlalı "Türk irqində sağlam bir milliyət hissi oydası, millet ne olduğunu milliyyətinini unutmuş

bayrağımızın mənəvi menasını olaraq al (qırımızı) boyu türkçülüyə, yaşıl boyu İslamlığı, mavi boyu İso medeniyətə İşarədir. Deməli, Ü.Hacıbəyliyə qırımız boyanı türk-çülüyə aid edərək mavi rəngi medeniyət mənasında qəbul etmişdir.

Hacıbəyliyədən bu milli ru-hu inkar edə bilməyən sovet müallifləri yazardılar ki, 1920-ci il ap-rel işğalına qəder Ü.Hacıbəyliyə markizsiyə yiyələnə bilmiş, "bəzi digər demokratik ziyalılar kimi, müsəvətpələrin "milli istiq-laliyyət" pərdəsi altında apardıqları hileyər millatlılıq siyasetinin həqiqi monasını düzgün başa düşməmişdir. Müsavatçıların hakimiyyəti illərində o, derin mən-nəvi böhən keçirir, millatlılıq tesiri altında ciddi ideya-siyasi sehv'lərə yol verirdi". Sovet müelliflərinin Ü.Hacıbəyliyə "ciddi ideya-siyasi sehv'lər" kimi qələmə aldığı məsələlər, eslinde onun vətənəne, milletinə, dininə, demokratik dəyərlərə və istiqlalçılığı bağlılığı.

O, Sovet dövründə de müm-kün olduğu qəder türkçülüyü, Azərbaycan türkçülüğünü yaşatmağa çalışmışdır. Milli ruhun daşıyıcı kimi də o, "proletar məde-

Üzeyir Hacıbəylinin dünyagörüşündə milli maarifçilik və azərbaycançılıq

yetirməməsini de tənqid etmişdir. Onun fikrincə, milli varlıq olmadan bir toplumun özünü ifade etməsi issə olduqca çətindir və bunu anlayan toplumlar yalnız millət olurlar. O, yazardı: "Həqiqətən - millət bir bağ yeridir, qabil və müstəid adamlar issə ota-bağın meyvalı ağaclar və atılır gülərlər menzile-sindədir. Məsələn, envai elmlər və fanlər dərə olanlar meyvalı ağaclar menzile-sindədir. Sənayeyi-nəfise sahibləri ise etirli gülər yerindədir. Ləziz meyvelər insanın bedənini, müttəbir gülər də issa-nın ruhuna lezzət veren kimi, elm və fünnun sahiblərin şəhərinə, sənayeyi-nəfise sahibləri deca-məatin ruhunu təribye edirlər... Beli, her halda yaxşı bağban ola biləcək bir cəmiyyət böyük ehtiyaçımızdır".

Hacıbəyli hesab edirdi ki, bir zamanlar cehəlat içinde yaşayan Avropanın xalqları sonralar məhz istedadlı, dahi insanların sayesinde qarantida işığa çıxmış, milli təşkilatlar yaradıb və bir zamanlar qalı iken inil ağa olmuş, üstəlik ekses Şərqi xalqları üzerinde de ağlıq etməkdədir. Ona görə, Şərqi xalqları, o cümlədən müsəlman xalqları da təraqqi və yeniləşmə yolu tutmalı, artıq iste-

taşkilatın yaranmasının zəruriliyindən, milli təfəkkürli insanlara sahib çıxmışın vacibliyindən bahs etmişdi. O, 1915-ci il dekabrında "Yeni-ni İqlab" qəzəfində yazdı: "Neyimizin vaxtidır?" məqələsində Üzeyir Hacıbəyliyə evvəllər olduğundan daha çox, müasir ruhun müsəlman ziyalılar arasında elaqə ke-silmək həddinə çatmış, bunun nəticəsində "Hayat", "İşad", "Molla Nesreddin" və başqa bu ki-mi milli qəzət-jur-

nallar bağlanmış, "Şəddət", "Nur" və başqa milli məktəblerin, eyni zamanda mədə-ni-məarif cəmiyyətlərinin ("Nicat" və b.) fealiyyəti zeifləmişdi. O, yazardı: "Əvvellərde heves ilə işə girişmiş olan başbilen ziyalı və inteligenclərimiz nadəsə yavaş-yavaşə camaat işlərindən çekiləmə və boyun qarğırmaga başlıdalar. Milli qəzəte ilə müsəlman inteligencləri arasında avvelə bağlanmış olan elaqə, getgedə azılbı axırdı ləs kesilmədir. Bu gün müsəlman ziyalıları ilə müsəlman mətbəati arası-sında da heç bir elaqə yoxdur".

Üzeyir Hacıbəyliyə görə, bu 10 il erzində (1905-1915) Dövlət Du-

masında Qafqaz müsəlmanlarının siyasi siyasi kimini tanınmaması da təsadüf ilə deyildir. Çünkü Dumada olan kadəflər, nəsilənlər, okty-babristlər, sosial-demokratlar müsəlman fraksiyasının hansı siyasi fırqəyə bənzədəyini və ya xüsusi si-yasi sifətinin olmasına müyyən edə bilməyiblər. O, bundan necat yola kim, Qafqaz müsəlmanlarının bir millət kimi meydana çıxıb milli varlıqların ortaya qoymayı vaxtının çatdığını yazardı: "Hal-hazırda asıl bunun vaxtidır ki, biz özümüzə mehəl qoyaq, milleti-

türklər bildirdi: Onlara - sen əvəl-əvvəl bir türkən dedi və "Türkəm" dedirdi". Onun fikrincə, Azərbaycan Cümhuriyyəti türkəyin ümidadı, islamın pənahı və dünya mədəniyyətinin daşıyıcılarından daşıyıcıdır. Çünkü islam ölkələri arasında, ilki de Azərbaycan türkleri dinimiz, Qur'anımız, xalq mahnılarının yaşadılmasına və inkişafına mühüm yer vermişdir. Xüsüsile, 1920-ci ilərde Hacıbəyliyə bir tərafən müşəqənin cümlədən "çəhər-gah"ın, tərm iranlılaşdırılmasına, digər tərafən milli müsəvətin avropanlaşdırılmasına qarşı çıxmışdır. Bütün burlar da göstərir ki, böyük, dahi bestəkar hər daim Azərbaycan xalqının bu gülünçünü və geleceyinini düşüncərək yaşamışdır. Xüsüsile de, onun 1937-ci ilədə ortaya qoymuş "Koroglu" operası milli ruhumuzun en bariz göstəricisi idi. Daha sonralar "Koroglu" üvertürüsi kimini təmənən bu opera ilə Hacıbəyli Sovetlər Birliyi dövründə milli ruhumuzun yaşadılmasına xidət etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkışafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur